

STANOVNIŠTVO CRNE GORE

Miroslav Doderović
Zdravko Ivanović

Montenegro is affected by the dramatic unfavourable demographic trends. Low fertility and prolonged lifespan and migration have changed the demographic image of many regions in Montenegro, which requires implementation of adequate measures in order to accomplish a sustainable demographic development in the future. The pro-immigration policy combined with other economic and social policies can slow down or even stop and reverse the demographic degradation in many regions of Montenegro.

Uvod

Depopulacija je demografski fenomen koji utiče na prostorni razvoj. Stanovništvo Crne Gore se smanjuje i proces depopulacije je zahvatio mnoge regionalne i lokalne prostorne jedinice. Zajedničko djelovanje niskog fertiliteta, poremećene dobne strukture i iseljavanja mladih u reproduktivnoj dobi dovelo je do početka procesa izumiranja mnogih područja Crne Gore. Crna Gora je zahvaćena dramatičnim nepovoljnim demografskim trendovima, te je nužno informisati cjelokupno društvo

o postojanju tog problema i preduzeti mjere za njegovo zaustavljanje. Nepovoljni demografski trendovi u Crnoj Gori počeli su 90-ih godina prošlog vijeka. Svaki novi podatak Monstata o prirodnom kretanju stanovništva je potvrda kojim smjerom idemo i koliki je stepen demografske destrukcije, a mi to mirno promatramo kao da se ne događa tu u Crnoj Gori, nego u nekom nama dalekom svijetu. Nijesmo svjesni kuda ti procesi vode i u kolikoj će mjeri destabilizirati sistemi: radne snage, penzioni, zdravstveni, obrazovni i finansijski. Podaci danas jesu alarmantni, ali bi procesi u budućnosti mogli biti još alarmantniji, ne shvatimo li težinu problematike i ne počnemo li se ponašati racionalno prema najvažnijem crnogorskom potencijalu. Za dobru demografsku politiku, zdravstvenu politiku i politiku tržišta rada, neophodno je da Crna Gora kreira mehanizme koji podstiču razvoj i afirmišu društvenu koheziju.

Prije popisa 2011. godine

Popis stanovništva 1921. godine je prvi organizovani i sistematski način dobijanja, ne samo pouzdanog broja, već i drugih obilježja stanovništva Crne Gore. Tada je Crna Gora ulazila u sastava Kraljevine SHS i u okviru njenih današnjih granica živjelo je 311 341 stanovnika. Do ovog podatka se došlo sabiranjem stanovništva Crne Gore na popisu 1921. godine, u njenim granicama prije balkanskih ratova (površina 9,475 km²) koji je iznosio 199 227 stanovnika, sa brojem stanovnika krajeva koji su kasnije pripojeni Crnoj Gori. Usvajanjem rezolucije Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije, od aprila 1945. godine, o prihvatanju odluke AVNOJ-a Sandžaka, koja se odnosi na teritorijalna pitanja, definitivno je određena današnja teritorija Crne Gore. U tim, novopripojenim, krajevima, po popisu iz 1921. godine, živjelo je u: okrugu Berane (Rožaje i Budimlje) 23.864, okrugu Bijelo Polje (Lozina) 26.147, okrugu

Pljevlja (Boljanić) 26.798, srezu Kotor 35.305 stanovnika. Za vrijeme popisa stanovništva 1931. godine Crna Gora je ulazila u sastav Zetske banovine koja se prostirala na 30.741 km², a na kojoj je, prema rezultatima popisa iz te godine, živjelo 925.516 stanovnika. Na popisu stanovništva 1931. godine Crna Gora je u današnjim granicama imala 360.044 stanovnika. Popis stanovništva koji je trebalo da bude 1941. godine nije izvršen zbog početka Drugog svjetskog rata. Međutim, procjenjuje se da je te godine Crna Gora, u današnjim granicama, imala 425.964 stanovnika. (19.218)

U periodu 1921-2003. u Crnoj Gori se bilježi stalni porast broja stanovnika, odnosno, sa 311.341 u današnjim granicama, popisom iz 1921. godine, broj stanovnika uvećao se na 620.145. U ovom periodu, od osamdeset i dvije godine, broj stanovnika Crne Gore se uvećao za 308.804 ili 99%. Prosječno godišnje povećanje broja stanovnika je 3.765, odnosno stopa rasta je 1.2%. najveći porast broja stanovnika između dva popisa zabilježen je u periodu 1961-1971. godine (57.710 odnosno, 5.710 godišnje i godišnjom stopom rasta 1.16%). Međutim, pošto se ovdje nije radilo o periodu od deset godina, najveći porast broja stanovnika je između 1948. i 1953. godine kada je u periodu od pet godina povećan broj stanovnika za 42.684, tj. prosječno za 8.536 stanovnika godišnje ili prosječnom stopom rasta od 2.17.

Posljednju deceniju XX vijeka obilježili su umjereno pozitivni trendovi kretanja stanovništva u Crnoj Gori. U periodu između dva popisa (1991-2003), broj stanovnika u zemlji porastao je ukupno za 4,8%, odnosno prosječni godišnji rast je ostvaren po stopi od 0,34%. Rast stanovništva usporen je u ovom periodu u odnosu na nekoliko decenija poslije II svjetskog rata, i istovremeno je praćen ukupnim starenjem stanovništva.

Tabela 1 - Stanovništvo Crne Gore prema popisima

	Stanovništvo u zemlji (prisutno stanovništvo)	Stanovništvo u zemlji (prethodni period =100)	Ukupno stanovništvo	Gustina naseljenosti (br. stanovnika na km ²)	Broj domaćinstava	Broj ženskih na 1000 muških stanovnika
1921.	311.341	-	311.341	22,5	55.463	1004,76
1931.	360.044	115,6	360.044	26,1	62.836	1002,86
1981.	565.467	-	584.310	42,3	142.692	1016,68
1991.	591.269	104,5	615.035	44,5	163.274	1010,36
2003.	620.145	104,8	673.078	48,7	191.047	1031,76

Izvor: Monstat: *Statistički godišnjak Crne Gore (2004)*

Gustina naseljenosti je veoma različita u Crnoj Gori, naročito posmatrano po regionima. Na površini od 13.812 km² živi 620.145 stanovnika, te prosječna naseljenost po km² iznosi 44,8 stanovnika. S druge strane, sjeverno područje čini 52,9% Crne Gore i ima manju gustinu naseljenosti koja iznosi 26,6 stanovnika po km². Koncentraciju stanovništva u Središnjem i Primorskom regionu pokazuje i gustina naseljenosti od 56,8 stanovnika za Središnji dio i 91,8 stanovnika za Primorski region. Treba reći da je riječ o procesima koji su u dobroj mjeri proistekli iz procesa urbanizacije i mehaničkog kretanja stanovništva iz Sjevernog prema Središnjem i Primorskom regionu.

Rezultati popisa iz 2011. godine

Rezultati Popisa stanovništva Crne Gore iz 2011. godine pokazali su nastavak trendova starenja i sporijeg rasta crnogorskog stanovništva, uočenih devedesetih godina prošlog vijeka. Ovi trendovi, u kombinaciji s internim i eksternim migracijama, značajno su uticali na promjenu demografske slike Crne Gore. U Crnoj Gori je 2011. godine bilo ukupno 620.029 stanovnika, dok je 2003. godine taj broj iznosio 612.267. Dakle, u periodu između dva popisa, ukupan broj stanovnika uvećan je za 1,3%. Tokom posljednje decenije XX vijeka, rast stanovništva je usporen i praćen ukupnim starenjem stanovništva. Tome je, pored bioloških činilaca, doprinijelo i kretanje stanovništva, koje je u ovom periodu bilo uslovljeno i socio-ekonomskim dešavanjima. Pomenućemo najznačajnija: raspad bivše SFRJ i ratovi u okruženju, sankcije međunarodne zajednice, duboka ekonomska kriza, politički problemi i sl.

Starenje stanovništva javilo se kao posljedica opadajućih stopa prirodnog priraštaja i rasta očekivanog trajanja života u prethodnom periodu. To je rezultiralo kontinuiranim povećanjem udjela starijih stanovnika u ukupnoj populaciji i rastućom stopom mortaliteta. Dok je 1971. godine prosječna starost žena i muškaraca u Crnoj Gori bila 29,8 godina i 27,4 godine, 2011. godine te su vrijednosti iznosile 38,4 godine za žene i 36 godina za muškarce. Prirodni priraštaj smanjio se sa 5.636, koliko je iznosio 1991. godine, na 1.368 u 2011. i na 1.105 u 2016. godini, kada je zabilježen najmanji prirodni priraštaj za posljednjih dvadeset godina. Dok je stopa prirodnog priraštaja 1951. godine iznosila 20,8‰, a 1961. godine 20,4‰, na posljednja dva popisa stanovništva brojke su bile znatno drugačije – 4,3‰ u 2003, odnosno svega 2,2‰ u 2011. godini.

Od 2003. do 2011. godine, ukupan prirodni priraštaj iznosio je 18.196, što ukazuje da je u tom periodu ostvaren negativan migracioni saldo od 10.434 stanovnika. Ako s državnog pređemo na regionalni i opštinski nivo, u istom periodu može se uočiti različita dinamika kretanja stanovnika. Tako je između dva popisa rast stanovnika zabilježen u Primorskom (3,7%) i Središnjem regionu (5,8%), dok Sjeverni region bilježi pad (7,2%). Od 21 opštine u Crnoj Gori, samo je šest zabilježilo rast broja stanovnika (Bar, Budva, Podgorica, Rožaje, Danilovgrad i Tivat), a u ostalima je taj broj smanjen. To se posebno odnosi na opštine sjeverne regije, u kojima je broj stanovnika smanjen i do 29% (Šavnik).

Od 1991. godine nastavlja se trend opadanja nivoa rađanja, karakterističan za drugu polovinu XX vijeka. Broj živorođene djece na godišnjem nivou konstantno je ispod onog koji je ostvaren 1991. godine (9.609). Ovakav trend rađanja ukazuje na dugoročni pad fertiliteta, što je direktan rezultat niskih reproduktivnih normi koje su već nekoliko decenija prihvaćene od većine stanovništva Crne Gore. Fertilitet crnogorskog društva pokazuje se kao složen fenomen u kojem učestvuje niz prepletenih i uzročno-posljedično povezanih činilaca: Kada je riječ o biološkim faktorima, treba imati na umu da crnogorsko društvo stari (povećava se udio stanovnika preko 65 godina starosti), što može uticati na dalji pad nataliteta. Na smanjenje nataliteta takođe utiče promjena u društvenom položaju žena, kao i veće uključivanje žena u sve segmente života. U okviru bivše zajedničke i socijalističke države Crna Gora je dostigla visok nivo društvene razvijenosti, industrijalizacije i urbanizacije. Pobjoljšan je položaj i zdravlje žena, smanjena stopa mortaliteta odojčadi i uspostavljena kontrola rađanja.

Nakon snažnog rasta koji je obilježio poslijeratne godine, došlo je do znatnog smanjenja broja djece u porodici, posebno u

urbanim sredinama. Nedovoljna zaštita žena na tržištu rada, naročito onih koje rade u sivoj ekonomiji, dovodi do sve veće egzistencijalne nesigurnosti, što se negativno odražava na stopu rađanja. Tome doprinosi i visoka nezaposlenost mladih jer se usljed ekonomske nesigurnosti smanjuje broj onih koji se odlučuju da imaju djecu. Prisutan je: rast nepotpunih porodica, kasnije stupanje u brak i odlaganje rađanja, nizak porodični standard pojedinih slojeva stanovništva, neravnopravan položaj žena u porodici, neadekvatno i nedovoljno preuzimanje porodičnih funkcija od strane odgovornih institucija, posebno kada je u pitanju obezbjeđenje reproduktivne funkcije. Kriza porodice prvenstveno u domenu njene odgojno-vaspitne i moralne funkcije. Osim toga, zbog sve izraženije pojave kontrole pola djeteta u ranoj trudnoći, Crna Gora, kao država s malim brojem stanovnika, može doći u poziciju neravnomjerene zastupljenosti polova. Kada su u pitanju psihološki faktori, iako su u Crnoj Gori zastupljeni pozitivni i relativno stabilni stavovi o značaju porodice, činjenica je da je osjećaj životne sigurnosti značajno narušen, što može uticati na spremnost da se preuzme briga o potomstvu.

Primjetan je i rast vrijednosti stope mortaliteta – od 6,8‰ u 1991, do 9,7‰ u 2014. godini. Uzrok ove pojave, u najvećoj mjeri, može se objasniti intenziviranjem demografskog starenja, ali i nedovoljnim smanjivanjem smrtnosti po starosti, a kod određenih starosnih grupa došlo je i do njenog povećanja. Dakle, starenjem stanovništva dolazi do povećanja udjela starih, čije su specifične stope mortaliteta više od specifičnih stopa za mlađe stanovništvo.

Crna Gora do sada nije ozbiljno razmatrala pronatalitetnu politiku kroz mogućnost poreskih i drugih olakšica za porodice s djecom, mada se u posljednje vrijeme u ovoj oblasti pojavilo više inicijativa, od kojih su neke već u fazi realizacije.

Regionalna komponenta

Tokom XX vijeka za Crnu Goru su karakteristična iseljavanja stanovnika, koja se mogu objasniti niskim nivoom privredne razvijenosti i ratovima koji su u tom periodu vođeni. Emigranti iz Crne Gore najčešće su odlazili u ostale republike bivše Jugoslavije, a tokom 1990-ih i 2000-ih godina i u zapadno-evropske i neke prekomorske zemlje. S druge strane, u posmatranom periodu bilo je i doseljavanja u Crnu Goru, čiji je obim bio manji od emigracija. U posljednjoj deceniji vijeka bile su prisutne imigracije izazvane ratovima na prostoru bivše Jugoslavije. Migracijska kretanja imaju efekat na dobno-polnu strukturu nekog područja, pa primjer ako populacija u reproduktivnoj dobi iseljava to će i uz nepromijenjene stope fertiliteta nepovoljno djelovati na prirodno kretanje, a emigracija još i dodatno ubrzava depopulaciju i starenje. Emigracijska područja zbog različitih socioekonomskih razloga nisu atraktivna za mlade ljude, samogenerišu iseljavanje, daljnju depopulaciju i na kraju ubrzano demografsko starenje.

Interne migracije, odnosno preseljavanja stanovništva unutar Crne Gore, su veoma intenzivne. U nekoliko opština u Sjevernom regionu (Šavnik, Žabljak, Plužine, Berane, Andrijevića, Pljevlja...) prisutno je kontinuirano opadanje broja stanovnika, dok Podgorica i opštine Primorskog regiona imaju stalan mehanički priliv stanovnika. Naime, odavno su prisutne tendencije pražnjenja Sjevernog regiona koji obuhvata 11 opština, sa skoro 53% teritorije Crne Gore. Sa druge strane, Središnji i Primorski region pokazuju stalan porast stanovništva po svim popisima poslije II svjetskog rata.

Tabela 2 – Regionalna struktura stanovništva Crne Gore (1961-2003) – procentualni udio (%)¹

	1961.	1971.	1981.	1991.	2003.
Sjeverni region	46,19	43,44	39,19	37,17	33,01
Središnji region	36,13	38,28	41,0	42,56	43,30
Primorski region	17,68	18,28	19,81	20,27	23,69
UKUPNO	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Najveći odliv stanovništva zabilježen je u opštini Bijelo Polje, gdje se broj stanovnika koji žive u inostranstvu povećao za 714% u odnosu na 1991. godinu. Sličan trend prisutan je i u ostalim opštinama na sjeveru (Andrijevića, Berane, Žabljak, Mojkovac, Pljevlja, Rožaje i Šavnik).

Evidentna je neujednačenost tempa populacionog porasta jer je u periodu 1948-1991. godine ukupno stanovništvo Crne Gore poraslo za oko 63%, s tim što je najmanji rast imalo stanovništvo Sjevernog regiona (22,3%), visok rast je imalo stanovništvo Primorja (92,9%), dok je stanovništvo Središnjeg regiona u navedenom periodu više nego duplirano (103,1%). Ovako neujednačen regionalni rast uticao je i na promjenu udjela stanovništva pojedinih regionalnih dijelova u ukupnom stanovništvu Crne Gore. Sjeverni region je 1948. godine obuhvatao skoro polovinu (47%) od ukupnog stanovništva Crne Gore, da bi 1991. godine taj udio pao na nešto više od jedne trećine (36%).

¹ Izvor: GTZ, Vlada RCG, Univerzitet Crne Gore: Projekat SS-AE, Sektorska studija 4.9 – Demografski razvitak Crne Gore, jun 2005.

I pored toga što se u ovom regionu nalaze opštine u kojima se formira veliki dio prirodnog priraštaja Republike (Berane, Bijelo Polje, Plav i Rožaje) usljed smanjenja stanovništva u najvećem dijelu preostalih opština koje je naročito izraženo u posljednje dvije decenije, došlo je do zamjene ranga Sjevernog i Središnjeg regiona.

Najveće povećanje udjela u ukupnom stanovništvu Crne Gore bilježi Središnji region (sa 34% u 1948. na 43% u 1991. godini), iako broj stanovnika opada u Cetinju i Danilovgradu. Na populacioni porast ovog dijela posebno su uticali Nikšić u kome se skoro dupliralo stanovništvo i Podgorica koja bilježi porast broja stanovnika u poslijeratnom periodu za preko 212%. Primorski region ima stalni porast stanovništva tokom perioda od 1948. do 1991. godine, i njegov broj se u navedenom razdoblju gotovo duplirao (porast za 92,9%). Istovremeno se broj stanovnika preko dva puta povećao u opštinama Budva, Tivat i Herceg Novi, dok se u preostalim opštinama porast kreće u rasponu od oko 59% (Kotor) do preko 88% (Ulcinj).

Tabela 3: Regioni Crne Gore, osnovni pokazatelji

Region	Stanovništvo*	Površina (km ²)	Gustina naseljenosti	Stanovništvo %	Teritorija %
Sjeverni region	177.837	7.304	24,35	28,7	52,9
Središnji region	293.509	4.917	59,69	47,3	35,6
Primorski region	148.683	1.591	93,45	24,0	11,5

Izvor: *Popis stanovništva 2011*, Zavod za statistiku MON-STAT

Učešće stanovnika Primorskog regiona u ukupnoj populaciji Crne Gore takođe je raslo u posmatranom periodu, ali po nižoj stopi nego u Središnjem regionu. Sa 18,5%, koliko je zabilježeno 1948. godine, udio stanovnika Primorskog regiona povećao se na 24,0%, 2011. godine. Za razliku od sporog rasta broja stanovnika, u periodu između dva posljednja popisa broj stanova je povećan za 27%. Pritom je razlika između broja stanovnika i broja stanova smanjena – 2003. godine taj je odnos bio 2,49, a 2011. godine 1,98. U dvije opštine odnos broja stanovnika i broja stanova čak je i manji od 1 (Budva – 0,80; Šavnik – 0,95), s tim što su uzroci različiti – u Šavniku je to posljedica raseljavanja, a u Budvi ekspanzije građevinarstva i prepoznavanja ovoga grada kao atraktivne turističke destinacije.

No, iz ovih podataka je vidno kako su očiti nejednaki regionalni migracijski procesi. U nekim područjima postoji visoka osjetljivost na migracije i iste su glavni generatori kretanja ukupnog stanovništva. Koncentracija ili manjak stanovništva u nekim opštinama odraz je više monocentričnog i relativnog nedostatka policentričnog razvoja Crne Gore. Zone rasta populacije u nekim opštinama Crne Gore uglavnom su inicirane su migracijama, što će u budućnosti još više doći do izražaja.

Podaci Ministarstva ekonomije za period 2010–2012. godine pokazuju da se najveći broj manje razvijenih jedinica lokalne samouprave u Crnoj Gori nalazio u Sjevernom regionu (10 od ukupno 11 opština). Kada je riječ o regionima, u periodu 2010–2012. godine Sjeverni region bio je na nivou 50,1% u odnosu na prosjek Crne Gore, Središnji na nivou 123,5% iznad nacionalnog prosjeka, dok je najrazvijeniji bio Primorski region – 162% iznad prosjeka razvijenosti Crne Gore. Ovi podaci govore o pravcima migracija u budućnosti od Sjevera prema Podgorici i Budvi. Ovi pokazatelji nas prirodno vode do problema neravnomyernog regionalnog razvoja. O nerazvijenosti Sjevernog regiona najbolje govori činjenica da više od 50% državne teritorije

naseljava manje od trećine ukupnog stanovništva. S druge strane, skoro četvrtina stanovnika Crne Gore naseljava tek nešto više od 10% njene teritorije. U nerazvijenom području Sjevera u kojem živi oko 33% stanovništva i u kojem je indeks društvene izopštenosti (5,9) skoro dva puta veći nego u centralnom području (3,2) i skoro šest puta veći nego u južnom dijelu Crne Gore (1,9). Izražena je metropolizacija Crne Gore – Podgorica kao centar raste brže od ostalih djelova Crne Gore, u njoj radi oko 40% ukupnog stanovništva Crne Gore i stvara preko 50% BDP-a. Shodno EU kriterijumima Crna Gora je jedinstven region na koji će se primjenjivati logika, kriterijumi i mjere Evropske unije. Ipak, potrebno je voditi i „unutrašnju“ regionalnu politiku na principima održive tržišne ekonomije i podsticanje projektnog pristupa razvoju Sjevernog regiona, ali i nerazvijenih djelova u ostala dva regiona. Na taj način država treba da vodi politiku ravnomjernog korišćenja svog prostora.

Projekcije i budućnost

Projekcije stanovništva jedna su od polaznih osnova pri usmjeravanju tekućeg i oblikovanju strategije budućeg ukupnog društvenog i ekonomskog razvoja neke prostorne jedinice. Stoga, projekcija budućih demografskih procesa i struktura ima sasvim praktične razloge. Negativan trend prirodnih promjena u Crnoj Gori do 2015. godine karakterišu: pad stopa nataliteta, ukupnog fertiliteta, neto reprodukcije i prirodnog priraštaja, ispod nivoa neophodnog za prosto obnavljanje stanovništva. Prisutan je rast stope ukupnog mortaliteta stanovništva, uz pad stope mortaliteta odojčadi i djece 1-4 godine. Negativni migracioni tokovi imaju kontinuitet, posebno mlađeg fertilnog stanovništva iz seoskih u gradska naselja, i iz Sjevernog regiona u Središnji i Južni. Prisutan je visok procenat i stalno povećanje celibata, tako da je u 2015. godini svaki četvrti muškarac od 35 do 39 godina neoženjen

i svaka četvrta djevojka od 30 do 34 godine neudata. Prema projekcijama Ujedinjenih nacija, do 2050. godine negativni demografski trendovi usloviće smanjenje broja stanovnika u Crnoj Gori od oko 8,2%. Tako bi 2050. godine u našoj zemlji živjelo 574.000 stanovnika, što približno odgovara populaciji s kraja 1970-ih godina. Ovaj podatak nas postavlja na 26. mjesto na listi država svijeta kod kojih se u navedenom periodu očekuje najveće procentualno smanjenje populacije. U izuzetno lošoj situaciji nalaze se i ostale države regiona – Bugarska je na prvom mjestu ove negativne liste, Rumunija na drugom, Bosna i Hercegovina na petom, Srbija na osmom, Hrvatska na devetom, Mađarska na desetom, a Grčka na šesnaestom mjestu. Ujedinjene nacije predviđaju da će do 2100. godine u Crnoj Gori biti još manje stanovnika, odnosno svega 437.000, što približno odgovara populaciji iz 1950-ih godina.

Ovakva demografska kretanja negativno se odražavaju na kupovnu moć, agregatnu tražnju i tehnološki razvoj.

Prema rezultatima projekcija, 2031. godine broj stanovnika Crne Gore može se kretati u intervalu od 642.000 (varijanta visokog fertiliteta i rast od 3,5%, tj. 22.000 stanovnika) do 578.000 (konstantna varijanta i smanjenje stanovništva za 6,8%, tj. za 42.000 lica). Ostvarenje tri preostale projekcione varijante ne bi rezultiralo bitnijim promjenama broja stanovnika u 2031. godini. Naime, ukoliko bi se ostvarila varijanta konstantnog mortaliteta, došlo bi do povećanja od 0,1%, prema varijanti nultog migracionog salda stanovništvo bi se povećalo za 2,6%, dok bi u slučaju realizacije varijante konstantnog fertiliteta broj stanovnika porastao za 1,4%. S obzirom na trend blagog rasta broja stanovnika u periodu 2011–2015. godine, varijanta konstantnog fertiliteta i očekivani rast stanovništva do 2030. godine za 1,4%, ili 6.500 stanovnika (u odnosu na 2015. godinu) mogli bi predstavljati realnu projekciju u kontekstu ostvarivanja strateških ciljeva do 2030. godine.

Prema rezultatima MONSTAT-ovih projekcija, 2061. godine broj stanovnika Crne Gore biće u intervalu od 747.000 (varijanta visokog fertiliteta) do 469.000 (konstantna varijanta). U slučaju ostvarenja „maksimalne“ varijante (značajno povećanje fertiliteta, smanjenje mortaliteta i pozitivan migracioni saldo), u tom poluvjekovnom periodu broj stanovnika Crne Gore povećaće se za 127.000 (za 20,5% u odnosu na Popis iz 2011. godine). S druge strane, ostvarenje pretpostavki na kojima je zasnovana „minimalna“ varijanta (fertilitet, mortalitet i migracioni saldo ostaju nepromijenjeni tokom čitavog projekcionog perioda) dovelo bi do smanjenja broja stanovnika Crne Gore za 151.000 (bilo bi ih 24,3% manje nego na Popisu iz 2011, što približno odgovara broju stanovnika na Popisu iz 1961. godine). Ostvarenje tri preostale projekcione varijante ne bi rezultiralo bitnijim promjenama broja stanovnika u 2061. godini. Tako bi prema varijanti konstantnog mortaliteta, došlo do povećanja od 1,4%, varijanta nultog migracionog salda značila bi da se stanovništvo smanjilo za 0,2%, dok bi u slučaju realizacije varijante konstantnog fertiliteta broj stanovnika porastao za 6,3%.

Projekcije MONSTAT-a do 2060. godine ističu značajne faktore:

1. Proces starenja stanovništva biće jedna od najvažnijih karakteristika demografskog razvoja Crne Gore, koja će na kraju projekcionog perioda biti demografski starija nego pedeset godina ranije. Taj trend biće prisutan u svim regionima Crne Gore, tako da će stanovništvo svakog regiona, kao i cjelokupne države, biti u stadijumu duboke demografske starosti. Starenje stanovništva je pojava usljed koje se Crna Gora suočava s rastućim troškovima zdravstva, sporijim rastom ljudskog kapitala i povećanjem udjela neproaktivnog na račun produktivnog stanovništva. Takva kretanja se u srednjem i dugom roku odražavaju na smanjenje dohotka po stanovniku, odnosno pad životnog standarda. Problemi sa demografskim starenjem nijesu su

došli u vrlo kritičnu fazu, treba djelovati odmah kako bi se budući učinci demografskog starenja ublažili. Starenje stanovništva nije isključivo demografski problem, pa se njegovi negativni učinci ne mogu rješavati samo demografskim politikama. Imigracija je samo djelimično rješenje i tzv. „zamjenska migracija“ donijeće kratkoročni efekat. Gotovo sve studije o „zamjenskoj migraciji“ pokazale su da je broj imigranata potreban da se održe određene karakteristike dobne strukture izvan svih prihvatljivih granica. Imigracija može biti rješenje za neke manje teritorijalne jedinice koje su jako zahvaćene procesom starenja i brzo gube radnosposobnu i mlađu populaciju, no na državnom nivou to nije jedinstveno dugoročno rješenje. Jedino kombinacijom imigracijske politike, i to po mogućnosti selektivne, te pronatalitetne demografske politike moguće je usporiti proces demografskog starenja, a u nekim područjima i pomladiti stanovništvo.

2. Udio lica mlađih od 15 godina u ukupnom stanovništvu Crne Gore biće manji 2060. nego 2011. godine.

3. Kao posljedica prva dva faktora, doći će do povećanja indeksa zavisnosti. U varijanti nultog migracionog salda, ovaj će se indeks značajno povećati – sa 0,47 u 2011, na 0,75 u 2060. godini.

4. Udio Sjevernog regiona u ukupnom stanovništvu Crne Gore i dalje će se smanjivati, dok će udio Središnjeg i Primorskog regiona nastaviti da se povećava.

5. Da bi se ostvario sadašnji nivo ekonomskog razvoja, biće neophodno da se poveća radna aktivnost (prvenstveno stanovništva od 15 do 67 godina), odnosno da se ponuda radne snage nadoknadi radnom snagom iz inostranstva ili eventualnim radnim angažovanjem starije populacije (preko 67 godina starosti). Ukoliko se u ekonomiji ništa ne promijeni i ukoliko obrasci ponašanja na tržištu rada ostanu isti, doći će do smanjenja broja radno aktivnog stanovništva, do smanjenja BDP-a i do nižeg

životnog standarda. Starenje stanovništva dovodi do povećanja troškova koji se izdvajaju iz tekućih fiskalnih prihoda, tj. do povećanja rashoda za penzije i zdravstvenu zaštitu, kao i do većeg opterećenja radno aktivnog stanovništva. Dugoročno, doći će do smanjenja nacionalne štednje, što može imati negativne posljedice na ekonomski rast jer bez štednje neće biti ni novih investicija.

Prema scenariju MONSTAT-a, do 2030. godine može se očekivati veće povećanje broja doseljenih nego broja odseljenih lica, što bi rezultiralo pozitivnim i rastućim migracionim saldom. Na migracije u Crnoj Gori znatno će uticati predstojeća očekivana integracija u EU i globalna kretanja. Imajući u vidu klimatske pogodnosti Crne Gore, ali i EU integracije, može se očekivati da određeni broj imigranata bude starije životne dobi (kao što je to, na primjer, slučaj sa Španijom). Kao i ostale zemlje, i Crna Gora će biti izložena kulturološkom uniformisanju, koje se javlja kao posljedica globalizacijskih trendova i miješanja stanovništva. Imajući u vidu da je Crna Gora zemlja s malim brojem stanovnika, biće potrebno uložiti dodatne napore u okviru kulturne politike kako bi se očuvala samobitnost i izvorne identitetske vrijednosti crnogorskih građana. Imigranti svakako neće biti istog porijekla kao oni s kraja prošlog i početka ovoga vijeka, kada su u toj populaciji preovladavala lica raseljena iz bivših jugoslovenskih republika. Prema jednom od scenarija MONSTAT-a, u periodu koji slijedi većina imigranata dolaziće iz azijskih i afričkih zemalja, motivisani različitim razlozima, uključujući i zahtjeve za međunarodnu zaštitu. Nova investiciona ulaganja sasvim sigurno će u Crnu Goru dovesti radnu snagu s drugih i udaljenih prostora, ali će nastaviti da privlače i ljude iz regiona. Iz svega navedenog možemo zaključiti da za Crnu Goru jeste važno da postoji pozitivan migracioni saldo, te da bi bilo poželjno da u toj radnoj snazi preovladavaju mlađe osobe u reproduktivnoj fazi života i sa što višim stepenom obrazovanja.

Zaključak

Crna Gora je ozbiljno demografski ugrožena. Ugrožena je njena biološka supstanca. Ako se ne preduzmu odgovarajuće mjere demografskog oporavka, proces depopulacije će se nezaustavljivo širiti. Niski fertilitet, duži životni vijek i migracija promijenili su demografsku sliku mnogih područja u Crnoj Gori. Depopulacija i starenje zahtijevaju implementaciju odgovarajućih mjera kako bi se postigao održivi demografski razvoj u budućnosti. Kombinacija socijalne politike koja bi roditeljima omogućila lakše usklađivanje podizanja djece sa poslovnim obavezama i selektivna imigraciona politika u depopulacijskim područjima najbolje je rješenje za suočavanje s nepovoljnim demografskim trendovima. Proimigracijska politika bi trebalo da bude izbor za one prostorne jedinice kojima mjere za podizanje fertiliteta ne mogu pomoći, te u kombinaciji sa ostalim ekonomskim i socijalnim politikama može usporiti, pa možda i zaustaviti, te preokrenuti demografsku degradaciju mnogih područja Crne Gore. Udaljavanje od kulturoloških osnova na kojima je opstalo stanovništvo na prostoru Crne Gore i nekritičko prihvatanje svega što dolazi spolja, s jedne strane je razvilo osjećaj straha od manje vrijednosti, a sa druge strane, taj osjećaj straha razvija ideologiju odbrane zatvaranjem od spoljnog svijeta.

Izvori i literatura:

- A. NJ. Baletić, *Demografija - stanovništvo i ekonomski razvitak*, Zagreb 1982;
- A. NJ. Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb 1999;
- Bakić Radovan, *Prostorno planiranje*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1988;
- Crna Gora u XXI stoljeću - u eri kompetitivnosti Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Special editions (Monographies and Studies), Volume 73, Tom 1, Podgorica 2010.
- Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Special editions (Monographies and Studies), Volume 73, Tom 6, Podgorica 2010.
- D. Breznik, *Demografija - analiza, metodi i modeli*, Beograd 1980;
- D. Mijanović, *Stanovništvo obalnog područja*, Podgorica 2012.
- Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, konačni nacrt, Podgorica, 2006.
- Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, konačni nacrt, Podgorica, 2016.
- Projekat: Pravci razvoja Crne Gore ekološke države – finalni izvještaj. Evropski centar za mir i razvoj Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija, Beograd 1997.
- Prostorni Plan Crne Gore do 2020. godine, Podgorica 2008.
- Prostorni plan SR Crne Gore – nacrt plana, Republički zavod za urbanizam i projektovanje, Titograd 1984.
- R. Bakić, D. Mijanović, *Stanovništvo Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka*, Nikšić 2008;
- R. Bakić, M. Doderović, D. Mijanović, *Naselja u prostoru*, Nikšić, 2009;

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku Prvi rezultati – *Popis stanovništva domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011*, Podgorica, maj 2011. g.

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003, Uporedni pregled broja stanovnika, podaci po naseljima, knj. 9;

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003, Uporedni pregled broja domaćinstava, podaci po naseljima, knj. 10;

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003, Aktivnosti pol, podaci po naseljima, knj. 5;

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003, Djelatnost i pol aktivnog stanovništva koje obavlja zanimanje, podaci po naseljima, knj. 6;

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003, Školska sprema i pismenost, podaci po opštinama, knj. 4;

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003, Migraciona obilježja, podaci po naseljima, knj. 8;

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, *Statistički godišnjak 2011*, Podgorica 2011;

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, tabela N3 VJEROISPOVIJEST

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, tabela N4 STAROST I POL

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, tabela O1 NACIONALNA PRIPADNOST

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, tabela O16 POL

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, tabela O2 VJEROISPO-
VIJEST

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, tabela O20 PROSJE-
ČNA STAROST

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, tabela O21 STAROST

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, tabela O24 AKTI-
VNOST

- Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, tabela O24 AKTI-
VNOST

- Strategija razvoja i redukcija siromaštva Crne Gore (predlog),
Podgorica, novembar 2003.

- Vodoprivredna osnova Republike Crne Gore, Ministarstvo poljo-
privrede, šumarstva i vodoprivrede, Podgorica 2001.

- Zelena strategija Crne Gore 1991–2000, razvoj agrara na osnova-
ma tržišnog privređivanja, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i
vodoprivrede, Titograd 1992.